

Euskal literaturaren historia eta historiografia

LASAGABASTER, Jesus Maria
Deustuko Unibertsitateko irakaslea

Bereizketa bat ezarriko dut gogoeta labur hauen abiapuntu gisa. Hau behar bezain zehatza ez bada ere teoria literario hutsean, metodologikoki erabilgarri agertu dakidake ondoren azalduko ditudan ideia nagusiak garatzeko. Literaturaren historiaren eta historiografia literarioaren arteko ezberdintasuna zehazten hasiko naiz. Terminologia aristotelikoari helduz, bai historiak zein historiografiak xede material bera dutela esan genezake, hau da, literatura. Xede formala, ordea, ezberdina da, nire ustez. Literaturaren historia testuak banaka aztertzeaz arduratzen da ikuspuntu diakroniko batetik, hau da, horien hurrenkera eta garapena historian zehar du aztergai. Historiografia literarioaren xede formala, ordea, ez da banakako testuen azterketa, baizik eta testu sistemena, ikasketa literarioen oinarritzko edozein ikuspegitik landuta: testu horien teoria, historia, kritika edo interpretazioa. Aski jakina denez, historia zientzia moduan ulertuta XIX. mendean hasten da, erromantizismoaren testuinguru historiko eta kulturallean. Mugimendu erromantikoa da historiaren kontzeptua bera hedatzen duena, eta horren barruan, zehazki, literaturaren historiaren kontzeptua. Edo hobe esanda, literaturaren historian ezberdinak, herri bakoitzak bere hizkuntza du eta hizkuntza bakoitza bere literaturaren bitartez adierazi egiten da. Literatura, hizkuntza, herri baten adierazpide den heinean, literatura nazionala da. Literaturaren historia testuinguru horretan sorturik garaiko ezaugarri filosofiko eta kulturalen zordun dira, positibismo historikoa XIX. mendeko pentsamoldean hain eragin erabakigarria duena. Horrek alor praktikoan literaturaren historiak autore- eta lan-katalogo batean bilakatzea eragiten du. Dena den, literaturaren historiaren bilakaeran joera berriak agertzen dira nagusi den positibismoa erlatibizatu eta xede berriak proposatzen dituztenak, ordura arte literaturaren historiaren bereizgarri izandako erreduktionismo positibista gaindituz. XIX. mende amaieratik historia literarioa historia orokorraren testuinguruan jartzeak duen garrantzia azpimarratu behar litzateke, literaturan bere hastapenetatik pairatutako bere solipsismo moduko horretatik atera duena. Testuinguru horretan sortzen dira literaturaren historia sozialak, literatura eta artearen interpretazio marxistaren eragin esplizituagoa edo inplizituagoa dutenak. Ikuspuntu horretatik eboluzio literarioa ez da literaturatik bertatik azaltzen, azalpen inmanente edo formalista, baizik eta eboluzioaren arau orokor eta garapen historiko orokorretatik. Korrante honen azalpen ortodoxoena erreflexuaren teoria deritzoguna da.

Literaturaren eboluzioa historiaren eboluzioaren erreflexua besterik ez da eta bere arauen menpe dago. Azkenean, literaturaren eboluzioa eta literatura bera superestruktura bat gehiago dira soilik, azken finean klase borrokaren dialektikaren menpe dagoena.

Noski, horren azalpen ortodoxo edo heterodoxoa ikuspuntuaren arabera egun interpretazio marxistaz kanpo geratzen da, eta bere eragina soilik historia literarioa gizartean eta honen barnean gertatzen diren egoera, materia, sozial, politiko, ekonomiko eta abarren osotasunean testuinguratzeraz muga-tzen da. Ikuspuntu honetatik azaltzen dira literaturaren gizarte-historiaren agerpenak. Ibon Sarasola euskal literaturari honako aurrerapen bat egiten lehena izan zen.

Ia kasu guztietan erredukzionismo metodologikoa aurkitzen dugu edozein gertakari literario azaltzerakoan, kontuan izan gabe lan literarioen autonomia, hau erlatibo izanda ere, zein mediazio deiturikoak gertakari literarioan parte hartzen duten.

Dena den, onartu beharra dago azkeneko urteotan literaturaren testuinguratze sozialak izandako eragina. Gaur egun ezinezkoa da literaturaren garapen eta aldaketak era inmanente batean azaltzea soilik literaturaren barne-arauak kontuan izanik. Literaturaren historia eta garapenean beste aldaketa garrantzitsu bat harrera-teoriari zor diogu, bereziki Constanza eskolari, Jauss eta Iser autoreak bezalako buruzagiei, zeintzuk literaturaren eta hau lideratzen duten arauen ikuspegi ezberdin eta berria proposatzen duten. Literaturaren historia ez da testuen historia, baizik eta hauek irakurleen artean izandako harrerarena. Honela, literaturaren historia harrera literarioaren historia bat da. Modu horretan kongsakratu egiten da eta Jose María Castellet-ek zientzia estatusa ematen dio duela urte anitz finkatutako formulari bere *La hora del lector* liburu famatuan. Testu literarioa testu moduan soilik irakurleak irakurri eta interpretatzen duen heinean existitzen da. Iserren bereizketa famatua da: testu (text) eta lan (work), azkenengo hau testua eta bere irakurketaren konbinazioa izanik.

Horrek guztiak literaturaren historia bere jatorrietan, XIX. mendean, izandako ikuspegi positibista eta enpirikotik oso urrun gaudela esan nahi du. Ikuspegi berri hauek, soziala edo harrerarena, historiografia literario

garaikideak ezin ditu alde batera utzi eta nazio ezberdinetako literatura historia tradizional ezberdinetara hedatu behar du. Hemen interesatzen zaigun euskal literaturaren historiaren ikuspegitik historia zein teoria literarioen arreta merezi duten oinarritzko bi gai daude: kanon literarioari buruz eta periodizazio gai garrantzitsuari buruz ari gara, euskal literaturaren kasuan profil edo aspektu oso interesgarriak eskaintzen dituztenak. Kanona egun modan dugun auzia da literaturaren teoria eta historia inguruko edozein hausnarketatan, batez ere Harold Bloom-ek zabaldu zuenetik eta literatur erreflexio garaikidean hiritar karta eman zionetik. Zein da euskal literaturan kanona, eta zein kriterioren arabera osatuko da euskal literaturaren kanona? Nire ustez ezin dira alde batera utzi euskal literatura deritzogunaren oinarritzko aspektuak. Jakina, hizkuntzak, euskarak kasu honetan, ustezko euskal literaturaren kanonaren eremua eta mugak zehaztuko ditu. Izan ere, euskarak beste edozein hizkuntzatan eman daitezkeen ezberdintasun dialektikoetatik areago, bi lurralde ezberdinetan erabiltzen den hizkuntza da, espainola eta frantsesa, testuinguratze ezberdina eskatzen duena kasu bakoitzean. Honekin, ez dut ezinbestez esan nahi kanon literario ezberdina egon behar duenik iparraldean sorturiko literaturarentzat eta hegoaldean sortutakoarentzat. Baina, edonola ere, euskal literatur kanonak kontuan hartu beharreko egoera da.

Bigarren gai garrantzitsua, gure kasuan, literatura jasoa edo landua eta herrikoiaren arteko ezberdintasuna da, eta horrekin erlazionatuta ahozko zein idatzizko literaturaren arteko ezberdintasuna. Gai hauek euskal literatur kanona baldintzatzen dute eta euskal literaturaren historialariak ezin ditu alde batera utzi. Berebiziko garrantzia ere badu euskal literaturaren historialarientzat periodizazio literarioaren gaiak. Hemen muturreko bi jarra hartzera mugi gaitzke: lehendabizikoa, euskal literaturari mendebaldeko literaturaren historian indarrean dauden garai edo etapak aplikatzea izango litzateke (Erdi Aro, Errenazimentu, barroko, erromantizismo, errealismo eta naturalismo, abangoardiak eta abar). Ez dugu ahaztu behar mugimendu literarioak historia orokorraren testuinguruan kokatzen direla, bertako egoera ezberdinak –politikoak, sozialak, ekonomikoak eta abar– berebiziko garrantzia dutelarik garai historiko bakoitzean mugatu, zehaztu, eta aurreko eta ondorengoetatik bereizten dutelako. Horrek ez du esan nahi *continuum* his-

toriko moduko zerbait ez dagoenik, alderantziz, *continuum* historiko eta kultural bat dago garai ezberdinetan mantentzen dena, substratu moduan funtzionatzen duena, zeinaren gainean garai ezberdin eta ondoz ondokoak beraien ezberdintasunak erortzen dituzten. Horrek euskal literaturaren historian periodizazio arrunt bat ondorengo bi poloren artean mugitu behar dela esan nahi du: bata, gehiegizko mimetismoa beste literatura batzuetan modelo baliagarri eta efikazak gure literaturari aplikatzea izango litzatekeena; eta bestea, gure literatura horren berezia eta ezberdina dela kontsideratzea ez lukeela inolaz ere gure literatur kanonaren kanpo beste sistema literarioekin alderatzea onartuko pentsatzea. Hausnarketa nahasi hauetatik ondorio orokor bat ondorioztatzen ausartuko nintzateke. Euskal literaturaren historia eta historiografia ez dira uharte bat ikasketa literarioen itsaso zabalean, espezifikotasun edo berezitasuna ez da inkomunikazio edo bereizketa muga gaindiezina, baizik eta ikuspegi orokor eta ireki batera eramaten gaituen zubi bat, non geuk ere zer esana daukagun literatura unibertsalaren kontzeptu orokorrean. Ziur nago, jardunaldi hauek aukera berri bat emango digutela euskal literaturak oraindik ere mahai-gaineratzen dituen itaunetan sakontzeko.